

Bilden av ett ansikte

Omslagets framsida:
Frank Stella: »Ifafa II», 1964
Omslagets baksida:
Bridget Riley: »Fal», 1963.

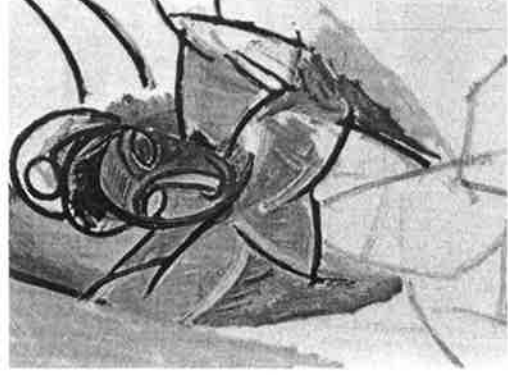

Botticelli
1478

Manet
1872

»En revolution inom bildkonsten
— en total brytning med den
tradition som rätt sedan renässan-
sen hade inträffat.»

Picasso
1906

Utgivet i anslutning till två ljudbudsener: »Vad är modern konst?», A147 a-b (Pogo Pedagog, 1977).

91 färgdia av de representativa konstverken fram till fotorealismen. Skildrar huvudlinjer samt historiska, sociala och teoretiska förutsättningar för den moderna konstens utveckling. Framställningen är analytisk och historisk och tonvikten lagd på estetisk och engagerande upplevelse.

Häftet innehåller data och fylligare presentationer av de enskilda konstnärer och riktningar, som anses vara grundläggande. Här är illustrationerna kompletterande till ljudbudsenerien och valda med tanke på rimlig återgivning i svart/vitt tryck.

Bild, text och layout:

Svante Folin och Vanja Hempel-Folin

ISBN 91 7386 031 X

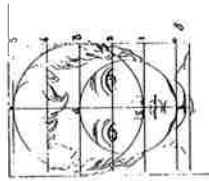
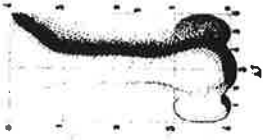
Pogo Print Stockholm 1977

Tradition och fulländning

UNDER RENÄSSANSEN GJORDES VÄLDIGA FRAMSTEG INOM VETENSKAP OCH KONST. FRÅN RENÄSSANSEN OCH ÄNDA FRAM TILL SLUTET AV 1800-TALET PRÄGLADES DEN EUROPEISKA KONSTEN AV ETT RELATIVT OBRUTET SAMMANHANG.

KONSTEN ATT ILLUSORISKT AVBILDA VERKLIGHETEN NÅDDE SIN FULLÄNDNING MED IMPRESSIONISTERNA. PRECIS SOM DE GAMLA MÄSTARNA VILLE DE AVBILDA OMVÄRLDEN SÅ VERKLIGT OCH ILLUSORISKT SOM MÖJLIGT. MÅLET VAR GEMENSAMT – MEN IMPRESSIONISTERNA ANSÅG SIG HA EN BÄTTRE METOD, EN BÄTTRE TEKNIK.

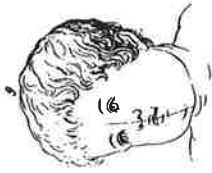
TRADITIONELL ELLER AKADEMISK KONST

Officiellt sanktionerad konst som lärdes ut på konstakademier under 1800-talet. Akademisk konst var en steril och fantasilös tillämpning av de olika tekniska landvinningar, som gjorts under renässansen och de följande tre hundra åren.

Akademikerna var övertygade om att det fanns ett korrekt sätt att avbilda verkligheten. De var mycket grundligt utbildade och tillbringade år med att noggrant avbilda gipsfötter o dyl.

Deras konst var en typisk ateljékonst. Föremål och människor arrangerades omständigt – belysningen var noga kontrollerad och man lade ner en oerhörd omsorg på att med skuggning försöka få en gradvis övergång mellan mörker och ljus, så att det avbildade skulle te sig så plastiskt och tredimensionellt som möjligt.

Tavlornas innehåll hade ofta anekdotisk eller berättande karaktär. Inspirationen var övervägande litterär och historisk. Man målade med stor noggrannhet. Ingenting fick vara skissartat eller antytt. Det ena hårstrået borde idealiskt inte kunna skiljas från det andra. Färgerna var noga utblandade och färgskalan ofta murrig och dämpad.

IMPRESSIONISM

Konstruktiv, som uppstod i Frankrike under 1870-talet i revolt mot akademismen. 1874 anordnade ett antal konstnärer, som inte fick ställa ut i de akademiska salongerna, en egen utställning.

Bland tavlorna fanns en av Monet som hade katalogtiteln »Intryck (fr. impression) – soluppgång». En kritiker fann denna titel särdeles löjlig och kallade hela gruppen för »impressionister». Han menade att de var okunniga och oskickliga målare, som trodde att ett ögonblicks intryck dög för att göra en tavla.

De berörda konstnärerna accepterade själva den nedlåtande klyschan. De viktigaste var Manet, Monet, Pissarro, Sisley, Renoir, Degas och Cézanne. De höll samman ett tiotal år. Sedan hade flertalet utvecklats en personlig stil, som i sin tur skulle ge upphov till andra konstruktivningar.

Impressionisterna hävdade att färger är viktigare än former. Form existerar inte för ögat annat än som bärare av färg. Färgen i sin tur är en funktion av ljuset, som därför är varje tavlans egentliga motiv. De upplevde starkt synintryckens ständiga föränderlighet. Motiven ändras från minut till minut, som t ex naturen. Ett moln passerar förbi solen, eller vinden bryter upp reflexer i vattnet. Om målaren skall kunna fånga ett sådant intryck, måste han arbeta snabbt och bortse från detaljerna för att skapa ett riktigt helhetsintryck.

I stället för att använda blandade färger bröt man upp färgskalan i prismats 7 grundfärger. Färgerna las på fläckvis, eftersom meningen var att de skulle blandas i åskådarens öga. Impressionistiska tavlor bör därför betraktas på ett visst avstånd. Men deras samtida kritiker och fiender var vana vid att trycka näsan mot akademiska glättade oljemålningar och blev rent förfärade, när de såg ett sådant kaos av »slarvigt» anbragta färgfläckar.

Litterära eller anekdotiska motiv ville man inte välja – de ansågs akademiska. Man målade glimtar ur samtidens liv, även järnvägsstationer, bordeller och andra icke pittoreska motiv. Typiskt för deras tavlor är också att man ser en halv häst, en del av en byggnad osv. De undvek avsiktligt att komponera ihop ett fullständigt och avvägt motiv för att istället ge en känsla av spontanitet och ett ögonblick fängt i flykten.

Att arbeta inne i ateljén var en dödssynd. Endast utomhus i den ständigt skiftande naturen kunde ljusets oavbrutna växlingar upplevas direkt och staffliet släpades ut på ångar, i skogar och ner till vattenbryn. Impressionisternas revolt var teknisk och motivmässig. De bestred inte den grundläggande förutsättningen för det västerländska måleriet – den att konstnärens uppgift var att avbilda verkligheten så »riktigt» som möjligt. De ansåg däremot att de hade en bättre metod än de s k akademikerna – de målade vad de såg i stället för vad de lärt – en uppfattning som numer är allmänt omfattad.

Cézanne om Monet: »Han är bara ett öga – men vilket öga!»

Marcelin Desboutin: »Porträtt av Degas». 1876. Etsning.

Tre nyskapare

PAUL CÉZANNE född 19/1 1839, död 22/10 1906

Cézannes pappa var en rik bankir från Aix-en Provence och i denna provinsliella miljö förflöt Cézannes uppväxt utan intermezzon. Den viktigaste stimulansen under dessa år fick han från sin bästa vän och skolkamrat Émile Zola. På faderns uppmaning började han utbildas sig till jurist för att kunna överta bankrörelsen. Men efter en kort tids studier revolterade han och meddelade, att han ville bli konstnär. Så småningom gav den bestörte fadern med sig och Cézanne började studera konst.

Han visade sig tidigt mycket egensinnig — han var häftig och butter, tvättade sig ogärna och klädde sig som en förkommen lantis. Efter helt misslyckade försök till romantiskt, känslomässigt måleri med titlar som »Väldträkten», »Orgien». »Antonius frestelse» etc anslöt han sig till impressioniströrelsen, som under denna tid började utkristallisera sig under ledning av Manet. Hans främste vän och lärare bland impressionisterna var Camille Pissarro.

Cézanne uppskattade och beundrade impressionisternas färgteknik, men han var missnöjd med deras plottriga, flytande och lösliga kompositioner. Han ansåg att deras konst saknade den allmängiltighet och monumentalitet, som hade präglat de stora mästarnas konst.

Cézanne ville inte avbilda synvärldens yta, hur skimrande och förledande den än kunde te sig. Han ville nå genom ytan och frilägga den underliggande struktur, som representerade en mer evig och konstant verklighet. Därför bröt han ner synintrycken till ett antal grundläggande, geometriska former som cylindrar, koner och kuber.

Cézanne konstruerar snarare än målar sina tavlor. Han lägger på färgerna i stora mot varandra ställda sjök — man kan säga att han murar upp målningarna. Han är bara intresserad av strukturen — inte av stämningar, sinnesintryck, eller tillfälliga och psykologiska nyanser. Som Cézanne målade hade ingen målat förut. Han vill inte spegla verkligheten — utan blottlägga den.

Paul Cézanne

»Han uppskattade många av impressionisternas tekniska landvinningar. Deras tavlor var lysande men plottriga. Han ville behålla impressionisternas färgsprakande palett, men han ville ge sina tavlor en fast form och struktur. Han hade bestämt sig för att starta i ett noll-läge, som om ingen skulle ha målat före honom».

Paul Cézanne: »Självporträtt».

Vincent van Gogh

»Han var också samtida med impressionisterna. Han använde deras teknik, men i hans hand ledde den till något helt annat och eget. Han använder de enskilda penseldragen till att förmedla något av sin egen upprörda sinnesstämning. Ingen hade tidigare i sådan utsträckning avslöjat sitt psyke genom själva penselföringen.»

Vincent van Gogh: »Självporträtt».

Paul Gauguin

Också han var djupt otillfredsställd med den tekniska skicklighet, som impressionisterna eftersträvade. De höll på att urarta till en ny akademism ansåg han. Självt ville han skapa en konst, som gav uttryck för det ursprungliga, primitiva och barbariska.»

Paul Gauguin: »Självporträtt».

Han arbetade oerhört långsamt och metodiskt – att sitta modell för Cézanne var en mardröm. Efter 118 sittningar meddelade han en god vän att porträttet var omöjligt att fullfölja, men att han var ganska nöjd med en del av skjortbröset. I sina berömda frukt-stilleben använde han konstgjorda äpplen, eftersom riktig frukt skulle ruttna långt innan han hunnit skulptera fram deras form på dukens yta.

När Cézanne avbildar ett motiv vare sig det är ett landskap, porträtt eller stilleben, så genomför han en kraftig reduktion. Allt individuellt och tillfälligt, alla oväsentliga detaljer skalas bort – bara den grundläggande strukturen blir kvar.

Ensam men envist arbetade den så gott som helt oförstådde och alltmer misstänksamme Cézanne, under mer än 30 år med sina formexperiment. De skulle bli utgångspunkten för den kubistiska rörelsen, som i sin tur betraktas som den största revolutionen i västerländskt måleri sedan renässansen.

Cézannes liv var fyllt av besvikelser och grämelser. Han bar på en ständig konflikt mellan en stark sensualism och ett tyranniskt behov av intellektuell självdisciplin. En av hans önskningar uppfylldes dock: han dog framför sitt staffli.

Samma år som Cézanne dog hölls en retrospektiv minnesutställning, som omedelbart förvandlade den nästan bortglömde och nu döde störningen till de avantgardistiska kretsarnas ideal. Sedan dess har Cézannes insats kommit att värderas allt högre och högre.

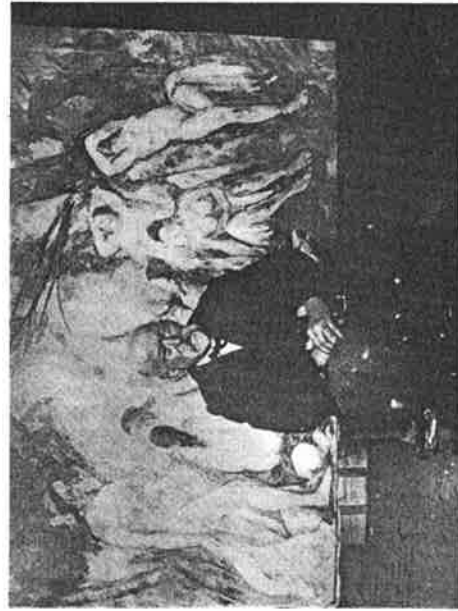
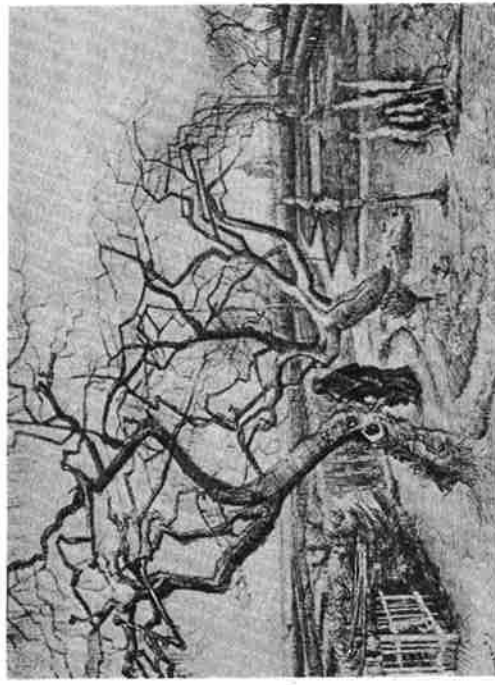

Foto: Paul Cézanne framför »De stora baderskorna»

Vincent van Gogh: »Prästgårdens trädgård, vintertid», 1884. Penniteckning.

VINCENT VAN GOGH född 30/3 1853, död 29/7 1890

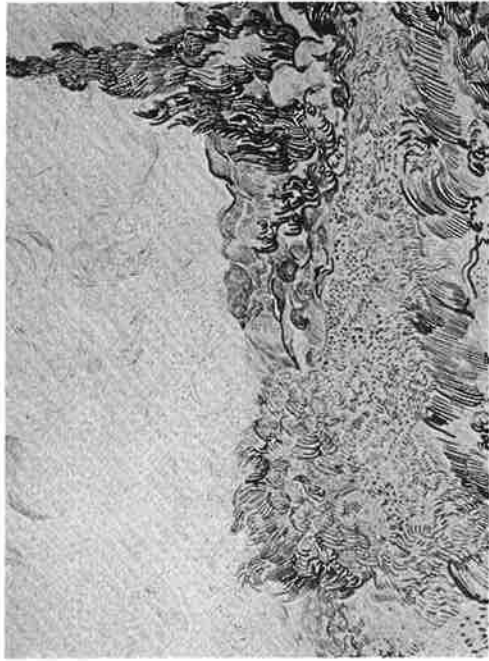
Van Gogh var äldst av sex syskon och son till en protestantisk pastor. Hans konstnärliga karriär var mycket kort och varade bara under ett årtionde, från 1880 till 1890. Under de sista sex åren av sitt liv producerade han omkring 700 teckningar och 800 oljemålningar. En såldes under hans livstid.

Under hela sitt liv var van Gogh desperat fattig och drog sig fram på de bidrag han fick från sin yngre bror, den enda människa som hyste en varaktig tilltro till hans talanger. Vid 17 års ålder började van Gogh arbeta som konsthandlare i sin farbrors firma, där sedan också hans bror började.

Efter en uppslitande kärleksaffär och diverse personliga kriser beslöt han sig för att ägna sig åt religion. Vintern 1879-80 verkade han som lekmanpredikant bland den fattiga gruvarbetarbefolkningen i norra Belgien. Han delade de fattigas villkor i allt och gav i ett passionerat ögonblick bort alla sina jordiska tillgångar. Det föranledde de kyrkliga myndigheterna att avskeda honom för alltför bokstavlig tolkning av evangeliet.

I samband med dessa händelser upptäckte van Gogh att hans verkliga mission var Konsten. Ensam och hårt arbetade han på att försöka bemästra måleriets tekniska svårigheter.

van Gogh: »Ytefält med cypresser». 1888. Bläck- och pennteckning.

1886 anlände han till Paris, där han stiftade bekantskap med impressionisterna och blev personlig vän med Toulouse-Lautrec och Paul Gauguin. Under deras påverkan ändrades hela hans palett från en nertonad och murrig färgskala till en gnistrande färgprakt. Han upptäckte också de japanska träsnittens okonventionella kompositionsteknik.

Efter två år i Paris upptäckte van Gogh att det beslöjade, nordliga ljuset tvingade honom att måla i schatteringar. Han längtade till södern, där det klara solljuset fick färgerna att lysa oblandat. Han bosatte sig i Arles där han under tolv månader med frenetisk hastighet producerade de tavlor som representerar hans första stora period. Trots att van Gogh försökte underordna sig de yttre synliga aspekterna hos sina motiv, visade det sig att han inte kunde undertrycka sina egna känslor. De tog sig uttryck i livliga, formella förenklingar och överdrifter och ett våldsamt, nästan godtyckligt bruk av starka färger. Hans bilduppfattning är redan här expressionistisk och symbolisk. Hans metod är inte beräknad eller vetenskaplig utan spontan. Han arbetar fort för att kunna fånga sitt motiv i en och samma sinnesstämning.

Van Gogh led alltid svårt av ensamhet och försökte skapa ett konstnärskollektiv tillsammans med några likasinnade. Han hyrde

van Gogh: »Hus omgivet av träd». 1890. Kolteckning.

och dekorerade det berömda Gula Huset i Arles och i oktober 1888 lyckades han få dit Paul Gauguin. De arbetade tillsammans under ständiga gräl i två månader.

På julafton bröt van Goghs sinnessjukdom ut och efter att ha försökt mörda Gauguin skar han i förtvivlan av sig sitt ena öra, som han överlämnade till en väninna på en bordell. Gauguin flydde och van Gogh anhöll själv om att bli intagen på sinnessjukhus.

Där stannade han tolv månader, hela tiden arbetade han utan uppehåll. I maj 1890 drev honom längtan efter brodern tillbaks till Paris, där han logerade med en konstläskande läkare, som var god vän till Paul Cézanne. Under denna korta period tillkom målningarna i hans sista fas. De tavlorna är våldsamt dynamiska och allting rör sig rastlöst.

I ett anfall av förtvivlan sköt sig van Gogh ute på ett sädesfält den 27 juli och dog två dagar senare.

Under sin livstid var van Gogh praktiskt taget helt okänd. Endast en gång nämns han i en tidningsartikel och ett enda av sina verk lyckades han sälja. Efter hans död har hans konst bara stigit i värde och uppskattning. Han är portalfiguren i det expressionistiska måleriet och den mest revolutionerande holländske målaren efter Rembrandt.

PAUL GAUGUIN född 7/6 1848, död 8/5 1903

Paul Gauguin: »Förtrölad jord», 1894-95. Träsnitt.

Han hade fru och fyra barn att ta hand om, men ingen möjlighet att försörja dem eftersom ingen ville köpa hans tavlor. Åktenskapet upplöstes när Gauguin vistades i Danmark och 1885 återvände han ensam till Paris, fattig och desperat men fast besluten att offra allt för sin konst. Resten av sitt liv skulle han leva i armod och elände, förkastad från de sociala kretsar han tillhörde och oförmögen att etablera sig i några andra. Han kom att hata Europa och civilisationen.

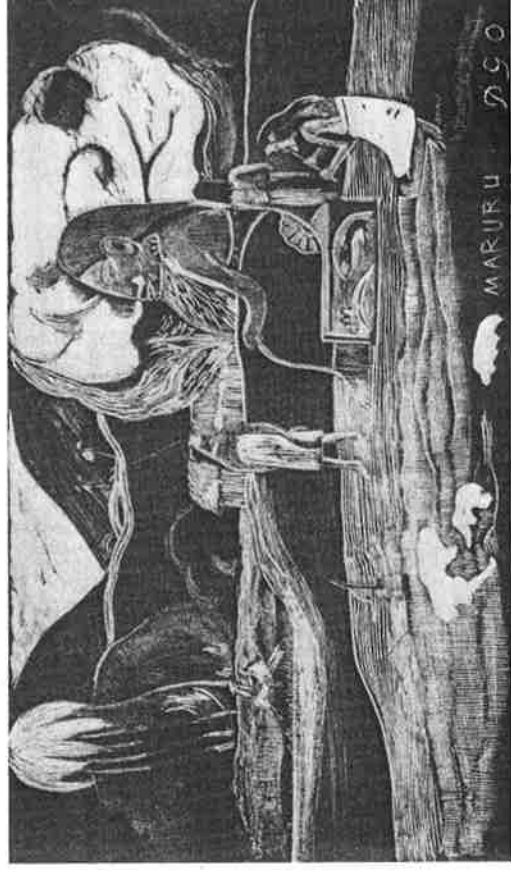
Gauguin hade två avgörande upplevelser. Den ena var mötet med van Gogh, den andra en resa till Martinique 1887, där han upptäckte tropikernas skimrande färgprakt och primitiva människors naturliga och sensuella livsföring. Gauguin bestämde sig för att använda sin konst för känslomässigt utlopp i stället för att spegla verkligheten, som impressionisterna.

När Gauguin bröt med impressionisterna, slutade han använda linjer och färger för att skapa en målad illusion. I stället började han använda stora ytor av ren färg, delad av tjocka svarta konturer för att skapa en speciell effekt och känslomässig suggestion.

Nyckelordet i hans filosofi var primitivism. I ett brev till Strindberg skriver han: »Det är civilisationen som gör att Ni lider, det är barbariet som föryngrar mig.»

1891 till 1901 vistades Gauguin med två års avbrott på Tahiti. Från dessa exotiska miljöer hämtade Gauguin sina mest karakteristiska motiv. De sista två åren av sitt liv tillbringade han på Marquesaöarna, han var då ständigt sjuk och levde under miserabla förhållanden, som förvärrades av ständiga konflikter med kolonialmyndigheterna, där Gauguin tog de inföddas parti. Hans sinnesstämmning framgår av ett citat: »Såsom livet är beskaffat kan man inte undgå att drömma om hämnd.»

Gauguin är en av den moderna konstens stora stilistiska föryrare. – Han har påverkat både expressionisterna och fauvisterna, främst Matisse, som tog upp Gauguins våldsamma färgprakt. Gauguins primitivism och stilistiska förenkling påverkade även den unge Picasso och därmed kubismen.

Paul Gauguin: »Tackoffer», Omkring 1891-93. Träsnitt.

Viktiga riktningar

Edvard Munch:
»Primitiv man», 1905.

EXPRESSIONISMEN

Den främste nordiske expressionisten var Edvard Munch. Hans konst uttrycker ångest inför dödens närhet, kärlekens frånvaro och livets allmänna omöjlighet.

Expressionismen utgår från det faktum att vad vi ser präglas av våra känslor. Ett givet ansiktsuttryck kan – beroende på iakttagarens sinnesstämning – tolkas som ondskefullt eller välvilligt. Genom att avbilda verkligheten i ljuset av sin egen sinnesstämning kommer konstnären att säga mer om sina egna känslor, än om det avbildade föremålet. Idén att konstnären uttrycker sina känslor och åsikter gentemot sitt motiv, i stället för att bara beskedligt avbilda det, har alltid varit den accepterade metoden för karikatyrer.

Även naturalisten Zola hade definierat ett konstverk »som ett hörn av verkligheten, sett genom ett temperament».

Den konstruktning, som betecknas expressionism kan sägas ha sin början med Vincent van Gogh, som lät sitt våldsamma och labila känsloliv komma till direkt uttryck. Framför allt genom valet av intensiva och »onaturliga» färgnyanser och genom själva penseldragens påträngande och nervösa intensitet. I Frankrike blev expressionismen bara en marginell företeelse.

I Tyskland var den däremot under lång tid den dominerande konstriktningen. De tyska expressionisterna koncentrerade sig på morbida och dystra känslor och sparade inte på effekterna. De hade stark inverkan på både litteratur och film. »Dr Mabuses testamente» är ett typiskt exempel på 30-tals-expressionism.

Oscar Kokoschka: »Mördare kvinnornas hopp III», 1908.

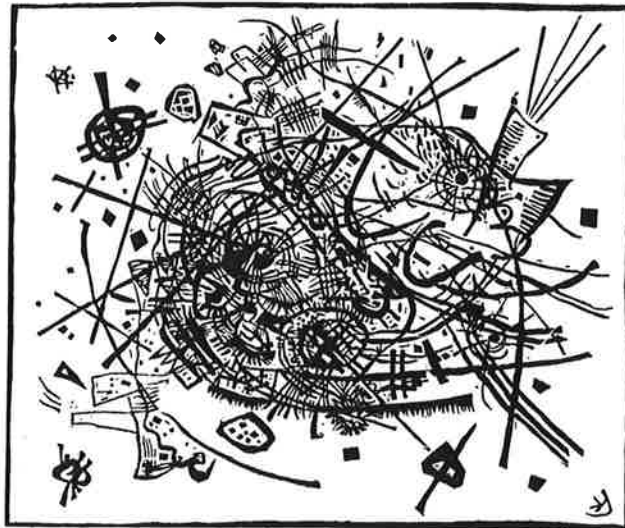
ABSTRAKT EXPRESSIONISM

Den ursprungliga expressionismen omformade och deformerade verkligheten, för att ge uttryck för konstnärens känslor. Den abstrakta expressionismen menar att känslor borde kunna uttryckas direkt i färg och form. Vilken konst är mest uttrycksfull? Jo, musiken. Vad avbildar musiken? Platt ingenting! Man behövde alltså inte gå omvägen över den synliga verkligheten.

Vore det inte möjligt att på samma sätt, genom valörer och nyanser och kontrasterande av olika färgsjök uttrycka känslor? En av de första som började arbeta efter dessa principer var ryssen Wassily Kandinsky. 1911 sammanslöt sig ett antal tyska expressionister i en grupp under Kandinskys ledning, som kallades »Den blå ryttaren».

I och med den abstrakta expressionismen har konstnärerna totalt brutit med den avbildande konsttraditionen.

Det är inte längre fråga om att mer eller mindre framgångsrikt imitera den objektiva verkligheten, utan i stället att ge uttryck för en inre, osynlig – att helt enkelt i konsten skapa en egen, ny, helt originell och självständig verklighet.

Wassily Kandinsky: »Abstrakt komposition». 1922.

Den abstrakta expressionismen har varit en av 1900-talets dominerande konstströmningar intill 60-talet. Dess teorier ligger bakom det mesta av den s k »kluddkonst», som har gjort allmänheten negativt inställd till modernt måleri över huvud taget.

FAUVISM

Huvudsakligen fransk konstströmning, som hade sin blomstring mellan 1905, och 1907. Fauvisterna hade egentligen ingen teori, utan sammanhölls mer av likartade temperament.

Själva namnet var, liksom i fallet med impressionismen, ursprungligen ett skällsord. »Fauve» betyder på franska vilddjur och en fransk konstkritiker, som såg deras vilda och överdrivna tavlor på en utställning 1906, avfärdade dem föraktfullt som »vilddjurskonst».

Dess mest karakteristiska drag är en våldsam entusiasm för färg i sig. Man är inte intresserad av vilka färger motiven normalt har – blå hästar, rött gräs, och grön himmel förekommer i fauvistiska tavlor. Till och med en formlös färgfläck förmår påverka oss känslomässigt, menade fauvisterna. Genom att ställa samman t ex varma och kalla färger kan man förstärka varje enskild färg och samtidigt uttrycka komplicerade känslor. Den idén skulle få stor betydelse för nonfigurativ och abstrakt konst.

Rörelsen inspirerades av Paul Gauguin, dess ledande namn var Henri Matisse.

FUTURISM

Italiensk konstströmning under 1900-talets första årtionde. Deras ledare, Marinetti publicerade 1909 det s k futuristiska manifestet. Här lovsjöngs fartens tjuvning, maskinernas skönhet och den nya tekniska erans allmänna förträfflighet.

Att leva farligt, fort och våldsamt var de främsta dygdena. Man tyckte illa om kvinnor, fred och kultur och gillade krig, bombattentat och racertävlingar.

Bildmässigt karakteriserar rörelsen av, att man försöker skapa ett intryck av energi och rörelse. Objektet gestaltas i en rörelsesekvens. Själva formerna är kantiga och klart påverkade av kubismen. Ledande futurister var italienarna Boccioni, Carrà och Balla samt under en period fransmannen Marcel Duchamp.

PRIMITIVISM

Riktning som framhäver de s k primitiva folkens konst och kultur. Före romantiken hade de primitiva folken på det hela taget betraktats som ohjälpligt efterblivna och barbariska – deras konst var ful och fumlig.

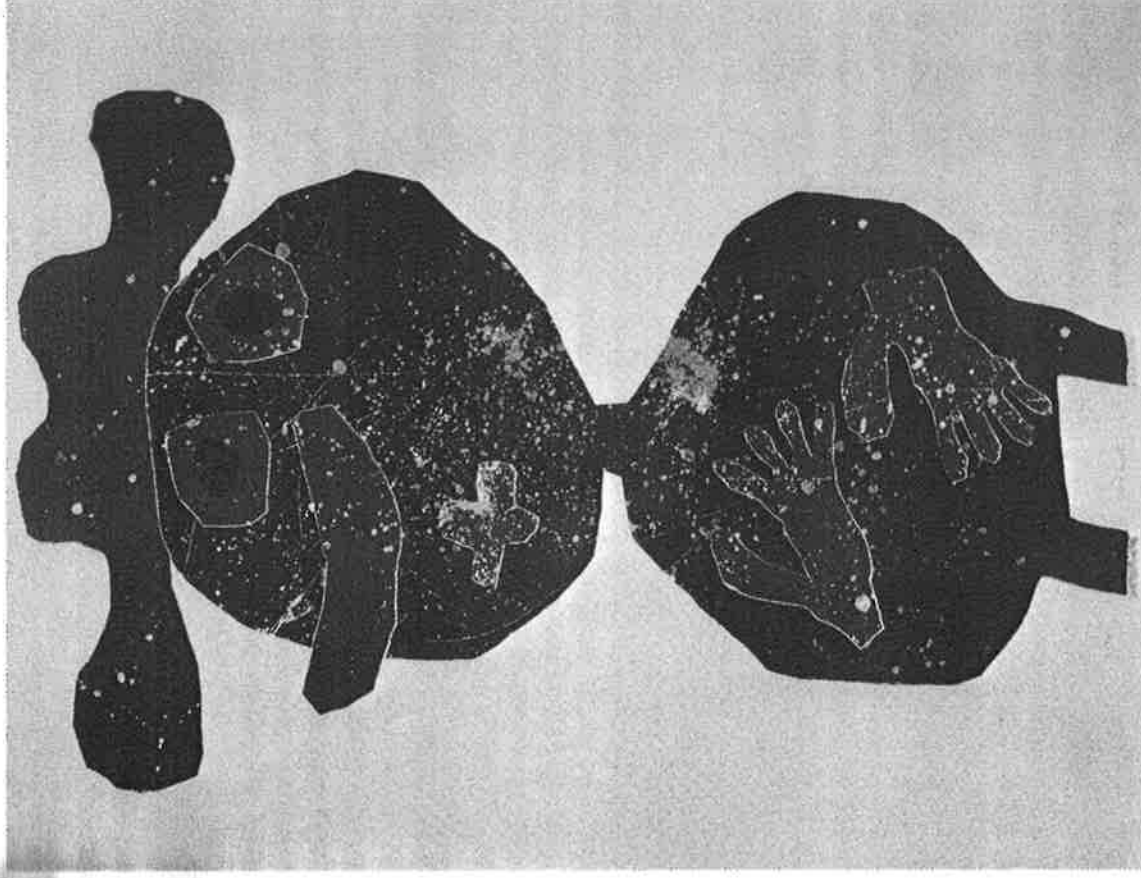
Först vid sekelskiftet började fauvister och kubister hävda, att den primitiva konsten inte bara var likvärdig med den västerländska, utan i många avseenden friskare och mer äkta. Framst den afrikanska konsten kom i ropet. Priser på primitiva konstföremål steg snabbt och de impulser, som hämtades från dessa konstformer, fick avgörande betydelse för den moderna konsten.

De moderna primitivisterna är målmedvetet anti-intellektuella och förkastar den västerländska konsttraditionen, som de anser konstlad och godtycklig. De vill i stället ge känslor och irrationella böjelser fritt utlopp, genom att återknyta till det ursprungliga. Paul Gauguin var en av de första som målmedvetet fördjupade sig i och tog intryck av den primitiva konsten.

NAIVISM

Besläktad med primitivismen. Naivismen sätter det okonstlade, omedelbara och barnsliga högst och vill ge uttryck för osofistikerade och spontana upplevelser av verkligheten, utan att störas av konventioner och teorier.

Naivistiska målare var amatörer, som inte gått igenom någon konstnärlig skolning och som därför ostört hade utvecklat sin barnkonst till vuxen naivism. Två framgångsrika naivister var Henri Rousseau och Marc Chagall.

Jean Dubuffet: »Morotsnäsor». 1962. Litografi.

Surrealism

Den s k dadaismen kom till under första världskriget i bittert trots mot vad som betraktades som den västerländska civilisationens kollaps. Dadaismen var en rent negativ rörelse, som bespottade och hånade förnuft, kultur, moral och civilisation. Man var inte för något utan emot allt och framträdde i s k därupp-trädanden och happenings för att provocera och väcka uppståndelse.

Max Ernst: Planch 25 från »En lycklig vecka», 1934.

Efter första världskriget förvandlades dadaismen till den mer konstruktiva surrealismen, surrealismerna producerade sitt manifest 1924. Misstron mot förnuftet och det s k normala fanns kvar. I stället framhävde man betydelsen av det omedvetna, vars existens hade uppdagats av Sigmund Freud.

Drömmar var viktigare än vakenhet — de sinnessjuka klokar än de förnuftiga. Man ville gestalta den verklighet som finns under ytan, som normalt bara kan uttryckas i drömmar och hallucinationer.

Joan Miró: »Familjen». 1952. etsning och gravyr.

Föremål av helt olika karaktär ställs godtyckligt samman. Surrealisternas estetik kan sägas ha sin utgångspunkt i den franske poeten Lautréamonts fras: »Skönt såsom det oväntade mötet mellan en syntad maskin och ett paraply på ett dissektionsbord.»

För att framställa dessa oroande fantasier har flertalet surrealisterna använt en mycket konventionell och petig for-

mell teknik, där varje enskildhet är lika klart skönjbar, som i vilken akademisk tavla som helst. Det är sammanställningen och arrangemanget av disparata element, som ger den surrealistiska effekten.

Detta är antagligen främsta anledningen till att surrealismen, trots sina oroande och obsцена tavlor och målningar, ändå har varit en av de mest populära konstriktningarna i vår tid. Framstående surrealisterna är Giorgio de Chirico, Salvador Dali, Max Ernst, René Magritte och Joan Miró.

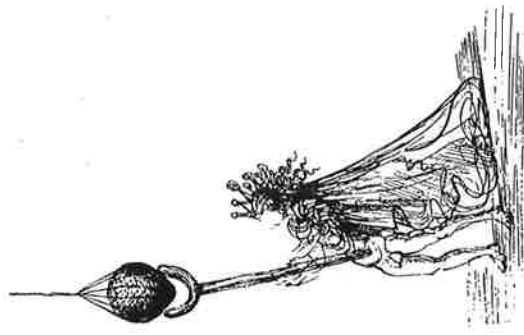

Illustration från »Savador Dalis hemliga liv».

»Eftersom strävandet efter kunskap inte längre är relevant och eftersom intelligensen inte längre behöver tas med i beräkningen, är det drömmen allena som ger människan frihet. Tack vare drömmen är dödens mening inte längre något mysterium och livets mening blir oväsentlig . . . »

»Surrealismen öppnar drömmens dörrar för var och en som har eländiga nätter. Surrealismen är vägkorsningen mellan drömmens förtrollningar. Alkohol, tobak, eter, opium, kokain, morfin, men den är också den som sliter kedjor.»

»Revolution ... revolution ... Realism är att rensa ut bland träd, surrealism är att rensa ut i livet.»

Citat ur »DEN SURREALISTISKA REVOLUTIONEN, Nr 1, 1924. (surrealistisk tidskrift)

Illustration från »Savador Dalis hemliga liv».

KUBISM

Radikal konstruktiv, som uppstod i Frankrike 1907-14. De ledande kubisterna var Picasso och Braque, som tog Cézannes senare måleri till utgångspunkt.

Kubismens teoretiska principförklaring brukar man hänföra till en passage i ett brev av Cézanne från 1904. Han säger: »Betrakta naturen genom cylindern, sfären och konen. Allting i rätt perspektiv så att varje sida hos ett föremål eller ett plan är riktat mot en central punkt.»

Kubisterna genomförde en total brytning med den verklighetsavbildande och realistiska måleritraditionen. De var fullkomligt ointresserade av att framställa djupverkan eller livaktig färgillusion, av att berätta någonting, eller av att över huvud taget ge någon tolkning av den yttre verkligheten.

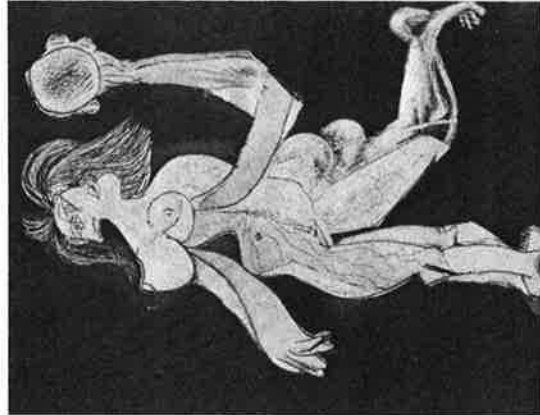
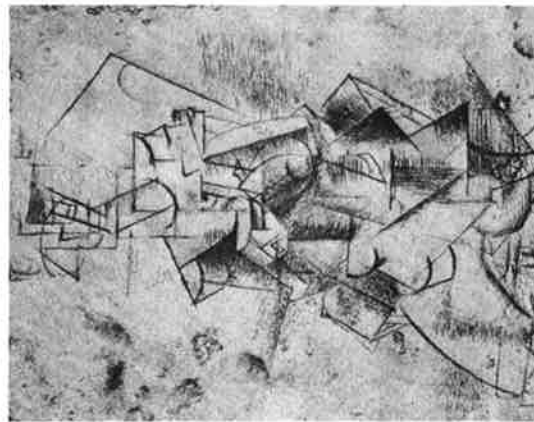
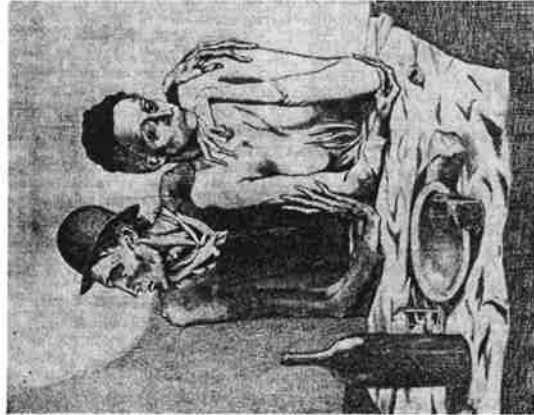
Deras intresse fixerades på tavlans ytplan och där skulle en struktur konstrueras, genom att man bröt upp formerna till geometriska facetter och ställde olika färgplan mot varandra. De ville skapa en solid och perfekt balanserad komposition.

Till skillnad från impressionisterna, som ville ge en bild av tingens yta och reflexer, sökte kubisterna efter synvärldens underliggande former, som de ville bryta ner i dess mest elementära komponenter. Kubismen är analytisk och intellektuell.

De tidiga kubisternas färgskala är murrig och går i brunt, grått och blått. Jämte idéinfluenserna från Cézanne var den primitiva konsten, med dess grovt förenklade formvärld, en viktig inspirationskälla.

Den egentliga kubistiska rörelsen upphörde vid tiden för första världskrigets utbrott. Men kubismens tendens till radikal abstraktion, där konstnären skapar sin egen formvärld oberoende av den synliga verkligheten, har påverkat nästan alla senare konstruktivningar. Det är rimligt att säga att kubismen är den viktigaste konstruktivningen under 1900-talet och Cézanne det moderna måleriets grundläggare.

Picassos stilar

Överst t v Pablo Picasso: »Den torftiga måltiden» T h Pablo Picasso: Plansch 3 från »Saint Matoreb». Nederst t v Pablo Picasso: »Dansös med tamburin». t h Pablo Picasso: »Vollard-sviten nr 38».

OP-KONST

Konstruktiv som uppstod i USA under 1960-talet. OP-konst står för optisk konst, men själva ville op-konstnärarna inte rubriceras så. De föredrog att kalla sig »perceptuella abstraktionister».

De resonerade så här: Kubismen hade befriat konsten från 1800-talets föreställning, om en tavla som ett fönster, genom vilket man såg en illusion av verkligheten. De abstrakta expressionisterna hade utvecklat denna frigörelse, genom att etablera idén om konstverket som ett helt fristående objekt. Ett objekt som i sin art var lika verkligt som en stol eller en elefant.

Op-konstnärarna till slut, gick ännu ett steg längre och förvandlade konstföremålen till ren upplevelse. Genom att skapa speciella synretnings effekter på en plan yta, hade konstupplevelsen flyttats in någonstans i det okända landet mellan åskådarens näthinna och hjärna, ansåg de. Konstverket uppfattas inte via intellektet utan som en direkt sinnesretning på näthinnan, enligt deras teorier.

POPKONST

Vid slutet av 50-talet började till och med konstkritikerna ledsna på den abstrakta expressionismen, som hade dominerat den moderna konsten i två årtionden.

Då kom popkonsten och införde helt realistiskt avbildande igen. Men det var bara en mycket smal sektor av verkligheten som man avbildade, nämligen den amerikanska kommersiella civilisationens olika tecken och varumärken. Lösgjorda ur sitt sammanhang och uppförstora i övernaturlig storlek fick dessa löstryckta serierutor, Coca-Cola-flaskor och tändsticksetiketter en klart upplivande verkan på det uttråkade konstetablissemanget.

Popkonsten medförde ungefär samma kommersiellt vitaliserande verkan inom konsten, som Beatles inom musiken. De aspekter av verkligheten som popkonsten ville framhålla, var enligt deras egen utsaga det vulgära, populära, tillfälliga, överflödiga, billiga, massproducerade, unga, vitsiga, sexiga, glamorösa och kommersiella.

Chuck Close: »Keith». 1972.
Mezzotint.

FOTOREALISM

En avläggare till popkonsten är fotorealismen, även kallad hyperrealism och superrealism. En i vårt århundrade helt unik konstruktivning som framträder utan teoretiska fikonlöv.

Man utgår från fotografier tagna i klart, flackt solljus, som vanligen föreställer banala, glättade och allmänt förkromade föremål och miljöer. De projiceras sedan i övernaturlig storlek på konstnärens duk, varefter konstnären med en gnetighet, som skulle ha hedrat en habil 1800-talsakademiker överför fotot till akryl – por för por, hårstrå för hårstrå.

En helt klart avbildande konst – värsta tänkbara kätter i den progressiva, moderna konsttraditionen. Fotorealismerna försvarar sig med att de alls inte avbildar verkligheten utan fotografiska bilder av verkligheten!

Ord och bild

1900-talets konst är mer abstrakt än någon föregående konst. En grundläggande tendens är konstnärernas tilltagande vägran att spegla eller tolka en objektivet givna verklighet. I stället har de velat skapa en fristående, självständig konst, som skall utgöra en verklighet i sig själv.

Konstverket är lika verkligt, som vilket annat existerande föremål som helst. Den moderna konsten är därför i hög utsträckning en konst om konst – en konst för konstnärer och kanske allra mest en konst för konstkritiker och konsteoretiker. Eftersom konstnärerna har upplevt sin funktion och position som totalt problematisk, har de i en aldrig tidigare skådad utsträckning skapat teorier om sin konst.

Om man vill vara elak, kan man säga att den moderna konsten främst är ordkonst och endast i andra hand bildkonst. Ingen tidigare epok i konsthistorien har varit så fullkomligt inhöljd i programförklaringar och teorier och analyser som den moderna konsten. Konstverken är bara isbergets topp, som för att över huvud taget bli synlig, måste flyta på nio tiondelar av stödjande och förklarande ord.

Detta är ganska paradoxalt. Det moderna måleriet från impressionismen var ju huvudsakligen en revolt mot det akademiska måleriets litterära karaktär. Men den moderna konsten är mer litterär än någon annan. Utan kännedom om de teorier som ligger bakom, kan man för det mesta inte få någon uppfattning om konstnärrens avsikter.

Det enorma antalet ismer är ett påtagligt uttryck för konstens abstrakta och ordbundna karaktär. Ismerna i pratbubblan är bara ett mycket begränsat urval ur den totala menyn. För de verkliga kännarna är det t ex självklart att Picassos kubistiska fas, som omfattade knappt tio år måste indelas i analytisk, hermetisk, syntetisk och rokokokubism.

Den moderna konsten tycks ha blivit ett reservat för förståsigpåare och finsmakare. Som invigda kan de glädja sig åt intellektuella och estetiska sensationer, som den stora massan är ohjälpligt utestängd från.

Vad är konst ?

Modern konst liknas ofta vid ett gigantiskt experiment. Konstnärer och vetenskapsmän anses, med olika metoder söka fånga en verklighet, som ständigt blir mer komplicerad, svårbegriplig och ogripbar.

1800-talets trygga och konkreta värld har av vår tids fysik upplösts i motsägelsefulla hypoteser om matematiska fiktioner och statiska sannolikheter. Sinnenas och sunda förnufts verklighet har visat sig vara alltigenom skenbar och bedräglig. Hur kan man då begära att konstnärerna skall kunna spegla den?

Ett vetenskapligt experiment är en slags fråga till naturen och man utsätter en hypotes för prövning mot fakta. Felaktiga hypoteser avförs, de som inte motsägs av fakta behålls tills vidare och sammanfogas med andra hypoteser.

Men en konstnärs experiment är ett sökande efter ständigt nya uttrycksmedel för den egna subjektiviteten. Det finns inga yttre fakta, som kan motsäga hans hypotes. Olika konstnärers hypoteser kan inte sammanfogas till en större helhet, som bildar grund för nya experiment. Den ene konstnären kan ta intryck av den andra, men det är något helt annat. Konst handlar om människors upplevelser, inte om världens struktur.

En tom sardinburk är ingen hypotes om verkligheten, inget experiment. Möjligen är den ett försök att kommunicera.

Joseph Beuys: »Sardinburk med tång – aktionsplastik». 1963.

»En uttrycksfull bildtolkning av vår egen tid och hur vi upplever den, eller?»